

Ken J. R o t e n b e r g (red.), *Interpersonal trust during childhood and adolescence*, Cambridge: Cambridge University Press 2010, ss. 330

Zaufanie interpersonalne należy do jednej z najbardziej cenionych wartości, które są wymieniane w kontekście relacji międzypersonalnych, kapitału społecznego, działań instytucji publicznych czy polityki. Nie bez przyczyny Teognis z Megary twierdził, że człowiek godny zaufania jest wart tyle złota i srebra, ile sam waży, a Marie von Ebner-Eschenbach, austriacka pisarka, podkreślała, że zaufanie jest czymś tak pięknym, że nawet największy oszust odczuwa szacunek dla tego, kto go nim obdarza.

Wprawdzie zaufanie jest przez nas wszystkich uważane za podstawę życia społecznego i na nim budujemy relacje, to najnowsze wyniki sondażowe, wykonane na zlecenie Organization for Economic Cooperation and Development w 2008 r., wskazują, że obywatele jednej trzeciej krajów uczestniczących w badaniach (w tym także z Polski) twierdzą, że większości ludzi nie można ufać i należy być ostrożnym w interakcjach z innymi. Również Julia Boguszewska i Wiesław Łukaszewski, powołując się na badania European Social Survey i „Diagnozę społeczną” z 2005 r., podkreślają, że zaufanie interpersonalne Polaków jest kilkakrotnie niższe niż zaufanie Duńczyków, a sami Polacy są przekonani, iż ludzie z natury są źli i niegodni zaufania.

Książka pod redakcją Kena J. Rotenberga, zatytułowana *Interpersonal trust during childhood and adolescence*, wydana przez Cambridge University Press (2010), nie wyjaśnia bezpośrednio przyczyn zjawiska niskiego poziomu zaufania wobec innych i pod tym względem nie odpowiada na pytania, które mogłyby się zrodzić w każdym z nas po przeczytaniu wymienionych wyżej wniosków sondażowych. Jednak wydaje się, że dzięki zawartym w niej treściom Czytelnik będzie miał okazję zapoznać się z aspektem zaufania, długo pomijanym w literaturze psychologicznej. Chodzi o spojrzenie na kształtowanie się zaufania interpersonalnego wśród dzieci i młodzieży, a więc potraktowanie tematu z perspektywy rozwojowej i „przyszłościowej”, z szansą na odkrycie edukacyjnego wymiaru zagadnienia, a co za tym idzie – z możliwością wsparcia najmłodszych w nabywaniu i rozwijaniu zaufania w stosunku do innych osób. Sam autor podkreśla, że książka jest prawdopodobnie pierwszą naukową publikacją psychologiczną w całości poświęconą tej problematyce.

Interpersonal trust składa się z trzech części tematycznych, napisanych przez teoretyków i badaczy reprezentujących różne dziedziny psychologii: ogólną, rozwojową, wychowawczą, społeczną, neurobiologię, naukę o mózgu i kliniczną. Pierwsza część dotyczy ogólnej kwestii pojęcia zaufania interpersonalnego. Tę serię artykułów otwiera Wstęp Kena J. Rotenberga, psychologa uważanego obecnie za jednego z wiodących autorów, obok Paula L. Harrisa, którzy zajmują się zaufaniem interpersonalnym dzieci i młodzieży. Na szczególną uwagę zasługuje w nim wyjaśnienie roli, jaką umiejętność

zaufania odgrywa w różnorodnych sferach życia ludzkiego. Okazuje się bowiem, że zaufanie wpływa pozytywnie na zdrowie fizyczne, funkcjonowanie poznawcze, współdziałanie społeczne, kształtowanie się i rozwój relacji międzyosobowych – zarówno tych bliskich i nieformalnych, jak i bardziej odległych i konwencjonalnych.

W drugim rozdziale Rotenberg proponuje kompleksowe podejście metodologiczne do badania zaufania, zwane strukturą teoretyczną, która składa się z trzech podstaw, trzech domen i dwóch wymiarów obiektu zaufania. W języku angielskim konstrukcja ta nosi nazwę *A basis, domain, and target interpersonal trust framework* (w skrócie BDT). Trzy podstawy odnoszą się do głównych cech osób godnych zaufania, czyli do wiarygodności (*reliability*), poufności (*emotional trust*) i uczciwości (*honesty*). Trzy domeny dotyczą różnych zachowań, poprzez które wyrażamy nasze zaufanie w stosunku do innych osób: poznawczo/afektywne (*cognitive/affective*), zależne behawioralnie (*behavior-dependent*) i działające behawioralnie (*behavior-enacting*). Rozróżnienie to jest bardzo istotne, ponieważ nie zawsze ludzie, którzy deklarują lub odczuwają zaufanie wobec innych (pierwszy poziom), polegają rzeczywiście na ich obietnicach (drugi poziom) i sami są zdolni, aby działać jako osoby wiarygodne, rzetelne i uczciwe (trzeci poziom). Z kolei dwa wymiary struktury BDT dotyczą specyfiki (*specificity*) i powiązania z osobą (*familiarity*), którą chce się obdarzyć zaufaniem. Specyfika obejmuje zarówno tzw. szeroką kategorię, czyli grupy i organizacje, jak i wąską kategorię, czyli pojedyncze osoby. Znajomość natomiast wskazuje na poziom pokrewieństwa lub zażyłości (nieznajomy vs osoba bliska i znacząca). Model zaprezentowany przez Rotenberga był kilkakrotnie testowany w badaniach, które są opisane w dalszych częściach książki. Właśnie dlatego uznaliśmy, że należy mu poświęcić więcej uwagi w stosunku do innych rozdziałów.

Matilda E. Nowakowski, Tracy Vaillancourt i Louis A. Schmidt poruszają tematykę zaufania interpersonalnego wśród dzieci i młodzieży z perspektywy neurobiologicznej. Autorzy, odwołując się do rezultatów pochodzących z wykonanych dotychczas studiów własnych badań empirycznych, potwierdzają, że na zaufanie interpersonalne mają wpływ, obok czynników osobowościowych i społecznych, także przyczyny biologiczne. Konkretnie chodzi o dwa hormony peptydowe (oksytocynę i wazopresynę), znane z właściwości zwiększania poczucia zaufania, utrzymywania więzi społecznych i wierności. Wiedza o oddziaływaniu neurobiologicznych czynników na zaufanie może pomóc psychologom i innym naukowcom w terapii różnych schorzeń i zaburzeń na tle lękowym, które utrudniają optymalne funkcjonowanie społeczne.

Pierwszą część zamyka praca Atsushi Sakai, traktująca o zaufaniu interpersonalnym z punktu widzenia ewolucyjnego. Japoński psycholog, na bazie badań przeprowadzonych wśród bliźniąt mono- i heterozygotycznych, wyjaśnia, że dużą rolę w rozwoju zaufania u dzieci ma „wspólne środowisko” (*shared environment*), które – w przypadku rezultatów przez niego otrzymanych – tłumaczyło największy procent ogólnej wariancji wskaźników wyjściowych (m.in.: środowisko niewspółdzielone). Wyniki Sakai, różniące się od wyników innych badań, w których zidentyfikowano większy wpływ czynników genetycznych na kształtowanie się zaufania, mogą być związane z aspektami rozwojowymi, jako że jego badania zrealizowano w grupie młodszych dzieci, w której element środowiska współdzielonego ma jeszcze duże znaczenie, w odróżnieniu od dzieci starszych, dla których środowisko niewspółdzielone zaczyna nabierać większej wartości.

Druga część książki stanowi przegląd pięciu artykułów odnoszących się do tematyki zaufania interpersonalnego dzieci. Istotą pracy autorstwa Kathleen Corriveau i Paula L. Harrisa jest weryfikacja empiryczna modelu Rotenberga wśród dzieci przedszkolnych. Z serii przeprowadzonych przez nich badań wynika, że najmłodszy są bardziej skłonni polegać na komunikatach pochodzących od informatorów, których znają (Rotenberga wymiar powiązań z osobą) aniżeli od osób nieznanymi. Ponadto odnotowano, iż starsze dzieci ufają innym, bardziej biorąc pod uwagę dokładność informatora i wiarygodność informacji aniżeli znajomość i związek pokrewieństwa lub bliskości z informatorem, zwłaszcza gdy okazuje się on świadkiem mniej wiarygodnym. Jest to przykład, jak z punktu widzenia rozwojowego następują zmiany w percepcji zaufania u dzieci na przestrzeni zaledwie kilku lat.

Lucy R. Betts, Ken J. Rotenberg i Mark Trueman analizują zaufanie interpersonalne u dzieci za pomocą modelu relacji społecznych i modelu wpływu społecznego zaproponowanego przez Davida Kenny'ego. Otrzymane przez nich wyniki dowodzą, że zaufanie u dzieci jest procesem o charakterze wybitnie wzajemnościowym i diadycznym, w którym ogromną rolę odgrywa zarówno utrzymanie obietnicy, jak i zachowanie sekretu. Gdy dzieci deklarowały, że ich koledzy dotrzymywali słowa, informowały także, że potrafili również dochować tajemnicy.

W siódmym rozdziale Shirley McGuire, Nancy L. Segal, Patricia Gill, Bridget Whitlow i June M. Clausen podejmują temat zaufania interpersonalnego wśród bliźniąt, dzieci adoptowanych, rówieśników i rodzeństwa według tzw. modelu TAPS (*Twins, Adoptees, Peers, and Siblings*). Interesującym wynikiem otrzymanym przez amerykański zespół było odnotowanie pozytywnych korelacji między zaufaniem dzieci do swoich matek a zaufaniem do rodzeństwa oraz negatywnych związków pomiędzy zaufaniem dzieci do rodzeństwa a sytuacjami konfliktowymi z braćmi lub siostrami. Badania potwierdziły empirycznie założenia teorii przywiązania Johna Bowlby'ego, zgodnie z którą wczesne relacje z matką mają wpływ na późniejsze relacje z innymi osobami.

Ósmy rozdział dotyczy zagadnień związanych z zaufaniem interpersonalnym w grupie dzieci będących ofiarami wykorzystywania seksualnego. Autorka, Kay Bussey, współpracująca przy wielu innych okazjach z Albertem Bandurą, w tym artykule omawia zagadnienie dylematu, jaki dzieci-ofiary napotykają w swoim życiu, i związanych z nim trudności. Z jednej strony są zmuszane przez sprawcę do utrzymania sekretu o tym, co się stało, a z drugiej wymaga się od nich w sądzie powiedzenia prawdy o doznanej krzywdzie.

W rozdziale dziewiątym Victoria Talwar i Sarah-Jane Renaud zajmują się rzadko badaną tematyką wykrywania przez dorosłych kłamstw dzieci. Jak wynika z przeprowadzonych analiz teoretycznych i empirycznych, rodzice, nauczyciele i inne osoby mające stały kontakt z dziećmi nie zawsze mają umiejętności w detekcji nieprawdziwych informacji przekazywanych im przez najmłodszych. Dorośli, którzy często przebywają z dziećmi, trafniej oceniają, kiedy dzieci mówią nieprawdę, aniżeli dorośli, którzy rzadko mają z nimi kontakt.

Dziesiąty rozdział, otwierający trzecią część książki, poświęconą młodzieży w okresie dorastania, stanowi praca Nancy Darling i Bonnie Dowdy. Autorki badały związek między tym, co relacjonują młodzi ludzie na temat własnej wiarygodności, a tym, co

myślą o nich ich rodzice. Wyniki nie są pocieszające z wychowawczego punktu widzenia, gdyż młodzież w czasie adolescencji często ucieka się do różnego rodzaju kłamstw, zwłaszcza gdy nie zgadza się z opiniami rodziców lub nauczycieli. Wnioski, w sposób subtelny zawarte już w tytule artykułu (*trust, but verify*), wskazują, że nie wystarczy tylko ufać młodzieży, ale trzeba również weryfikować, interesować się i zwracać uwagę na to, gdzie młodzi ludzie przebywają i czym się zajmują. Młodzież bowiem, chcąc zachować jak największą prywatność i niezależność, nie wyjawia własnych myśli, nie okazuje posłuszeństwa i, w konsekwencji, ucieka się do mniejszych lub większych kłamstw.

Kolejny artykuł stanowi niejako swego rodzaju odpowiedź na kwestie podjęte w poprzedniej pracy. Judith G. Smetana przedstawia wyniki badań empirycznych, które wykazują silną zależność pomiędzy zaufaniem a jakością relacji międzyosobowych „dziecko–rodzic”. Okazuje się, że młodzież, która postrzega swoje relacje z rodzicami jako satysfakcjonujące, jest bardziej gotowa do otwartości i ujawniania siebie (*self-disclosure*) aniżeli młodzież, która takiej percepcji nie ma. Co więcej, większa gotowość do przekazania rodzicom osobistych informacji jest pozytywnie związana ze stawianiem przez rodziców pewnych ograniczeń w stosunku do zachowań swoich dorastających dzieci. Wyniki te, choć nieco zaskakujące, mogą prowadzić do wniosku, że młodzież bardziej ceni sobie zachowania ograniczające i traktuje je jako oznakę troski o jej dobro aniżeli permissywnizm wychowawczy, który może być odbierany jako znak obojętności lub nieumiejętności dorosłych wobec wyzwiań wychowawczych.

Brandy A. Randall, Ken J. Rotenberg, Casey J. Totenhagen, Monica Rock i Christina Hormon opisują właściwości psychometryczne jednej z nowych metod kwestionariuszowych do badania zaufania interpersonalnego w okresie adolescencji (*Generalized Trust Beliefs-Late Adolescence*). Uzyskane wyniki pozwoliły na utworzenie nowej, krótszej skali, o zadowalającej trafności i rzetelności, co pozwala sądzić, iż nowe narzędzie może stanowić pomoc diagnostyczną oraz prognostyczną w wyodrębnianiu mniej i bardziej ufnej młodzieży.

Artykuł autorstwa Gustavo Carlo, Brandy A. Randall, Kena J. Rotenberga i Briana E. Armenta jest próbą znalezienia związków pomiędzy zaufaniem interpersonalnym i różnymi rodzajami zachowań prospołecznych. Stosując nową wersję kwestionariusza *Generalized Trust Beliefs-Late Adolescence* wśród młodzieży, autorzy odnotowali, iż uczciwość, jako jedna z głównych podstaw zaufania zaproponowanych w schemacie BDT Rotenberga, ma silne korelacje z altruizmem oraz obywatelskimi i emocjonalnymi zachowaniami prospołecznymi.

Ostatni artykuł, zamykający trzecią serię i jednocześnie całą książkę, stanowi przegląd badań międzykulturowych dotyczących sposobu, w jaki przyjaźnie spoza kręgu własnej grupy (*outgroup*) pomagają w budowaniu zaufania interpersonalnego pomiędzy różnego rodzaju grupami sobie obcymi. Wyniki badań uzyskane przez Rhiannon N. Turner, Milesa Hewstone'a, Hermanna Swarta, Tanię Tam, Elissę Myers i Nicole Lausch potwierdzają, że kontakty indywidualne oparte na zaufaniu mogą przyczyniać się do zmniejszania się stereotypów religijnych, etnicznych oraz kulturowych, co może pomóc w opracowywaniu strategii umożliwiających lepszą funkcjonalność relacji społecznych w kontekstach wybitnie zróżnicowanych.

Trudno nie zauważyć, że omawiana książka umożliwia czytelnikowi pierwsze i syntetyczne spojrzenie na tematykę zaufania interpersonalnego wśród dzieci i młodzieży. Wiedza dotycząca zaufania w tych dwóch okresach rozwojowych jest niepełna, a w książce znajdujemy najbardziej istotne uwagi na temat kształtowania się umiejętności, która opiera się nie tylko na wiarygodności, poufności i uczciwości, lecz także wymaga koherencji między aspektami poznawczymi, afektywnymi i dotyczącymi zachowania w stosunku do grup i jednostek, osób obcych i bliskich. Rzeczywiście trudno o znalezienie równie kompletnego i integralnego modelu zaufania, który mógłby być zastosowany zarówno wśród dzieci, jak i młodzieży czy dorosłych. Warto również podkreślić, że potraktowanie tego tematu w aspekcie rozwojowym przez uznanych w kręgach psychologicznych autorów pozwala zwrócić uwagę na istotny fakt, że zaufanie formuje się od wczesnych lat życia. Jeśli stworzymy odpowiednie warunki do jego wzrostu, to dokonamy osobistego i społecznego wkładu w „bankowe konto emocji” (używając metafory Stephena R. Coveya), dzięki któremu łatwiej zaczniemy wierzyć, że ludzie z natury są raczej dobrzy i godni zaufania – a to niewątpliwie poprawi wskaźnik naszego zaufania interpersonalnego.

Małgorzata Szcześniak

Pontificia Facoltà di Scienze dell'Educazione, Rzym

Gloria Rondón

Colegio Rudolf Steiner, Medellín

**SPRAWOZDANIE
Z I OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
PT. „DIAGNOZA PSYCHOLOGICZNA
JAKO PRZEDMIOT BADANIA I NAUCZANIA”
POZNAŃ, 11 CZERWCA 2011 ROKU**

I Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Diagnoza psychologiczna jako przedmiot badania i nauczania” odbyła się 11 czerwca 2011 roku w Poznaniu. Organizatorem konferencji był Zakład Psychologii Ogólnej i Psychodiagnostyki Instytutu Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Diagnoza psychologiczna stanowi jeden z głównych obszarów psychologii. Jej niepodważalne znaczenie w pracy psychologa sprawia, że jest wyzwaniem nie tylko dla praktyków-diagnostów, lecz także dla dydaktyków uczących procesu diagnozowania, jak